

responsible for the brutality of colonial life and, perhaps, the progenitors of *apartheid*. Biewenga does not have much to say about the frontier and his work on slavery suggests it was not a crucible of racial hatred. One is forced to conclude, therefore, that the Cape was violent before it was racist, and that the key to its character might lie in the Dutch institutions and culture which Biewenga's work has done so much to reveal.

Nigel Penn

M. Glaudemans, *Amsterdams arcadia. De ontdekking van het achterland* (Dissertatie Technische Universiteit Eindhoven 2000, Sun-architectuur; Nijmegen: SUN, 2000, 198 blz., f29,50, ISBN 90 6168 587 7).

Het is niet eenvoudig de inhoud van deze dissertatie weer te geven. Op het eerste gezicht lijkt dit boek een architectuurhistorische studie over buitenplaatsen rond Amsterdam en de vele contemporaine afbeeldingen van theekeopels, tuinen, behuizingen met kaarten van de stad en omgeving versterken die indruk. Maar dat is slechts een eerste impressie. Wie de tekst doorneemt ontdekt dat hier geen echte historische aanpak is toegepast. Glaudemans wil door de bestudering van de stad en haar territorium in de bebouwing rond de stad als het ware tekens zien van de regels, die de orde van die laatste artefact bepalen en die vervolgens interpreteren. Deze formulering is niet zomaar ingewikkeld, maar een teken in wat voor gecompliceerd en vaak slecht Nederlands de auteur weet te verwoorden wat hij bedoelt. 'In de handeling wordt de wereld tot een geheel en tot begrip gebracht' (53), daar kan de lezer het mee doen en dat is dan nog een parafrase van een zin van Merleau-Ponty. Deze naam brengt ons op een belangrijk uitgangspunt van de schrijver. Want de wereld van de architectuur en van de tegenstelling stad-land wordt door de eeuwen heen geïnterpreteerd met behulp van vele filosofen: van de klassieken tot Husserl, Heidegger, Foucault, Barthes, enzovoorts. En alsof dat nog niet genoeg is worden ook talrijke literatoren als Baudelaire, Valéry, Italo Calvino als autoriteiten aangehaald, ongeacht de periode waarin zij schreven. Zo lijkt de twintigste-eeuwse Rilke voor Glaudemans gezaghebbend op het gebied van de beschrijving van het Griekse landschap (44)! Ook de negentiende-eeuwse Jacob van Lennep kan volgens hem als betrouwbare getuige over de achttiende-eeuwse buitenplaatsen geciteerd worden. Hedendaagse historici als P. Burke en W. Frijhoff worden wel even aangehaald, maar voor Glaudemans is Frans van Lennep, die als amateur enkele decennia geleden een aardig boekje over de verzonken wereld van het hem nog bekende buitenleven liet verschijnen, een grotere autoriteit, die bovendien 'ene Henriette L. T. de Beaufort' (110) citeerde. Verder volgt hij Huizinga en Burckhardt. Dit is een hutsput uit de keuken van het postmodernisme en de semiotiek, waar men zich zeer snel aan overeeet.

Maar toch is het de plicht van de recensent de inhoud weer te geven. De auteur begint met zijn stelling, dat er in de achttiende-eeuwse Republiek 'een mentaal proces van toe-eigening van het landschap' (13) gaande was. Dat was een bijzondere vorm van verstedelijking. De luxe, traagheid van die tijd moeten opnieuw worden gewaardeerd, vooral omdat het de cultuur van de klassieke oudheid met onze tijd verbindt. Dan volgt er een uiteenzetting over de classicistische architectuur en stadsontwerpen en de verloren gegane betekenissen ervan. Hier wordt het wiel weer uitgevonden. Telkens beklemtoont Glaudemans het belang van stad en land: 'buiten zullen we zoeken naar een manifestatie van een idee van de stad, waarin de orde waar we hier naar op zoek zijn op een inzichtelijke wijze wordt uitgedrukt' (30). Deze ordening was voor het eerst in de Griekse polis met zijn gebouwen en tekenen zichtbaar, die de inhoud van de poli-

tieke gemeenschap duidelijk maakten. Dat geschiedde verder door de bemiddelende rol van rituele processies en ceremonies. Zo was het ook in de Middeleeuwen en, zij het wereldser, gedurende de reformatie. Zo was het tevens in het latere Amsterdam met zijn ommegangen, zijn stedemaagd (die als Athene optrad) en zijn banpalen. De buitenplaatsen vormden een contractie in de 'ijle kosmos' van het achttiende-eeuwse Nederlandse landschap, zoals A. van der Woud dat ooit in zijn zeer bekritiseerde boek *Het lege land* heeft uitgedrukt: een teken van de cultuur waarin zij ontstaan (zie *BMGN*, CVI (1991) 120-121). Daarna wordt aan de hand van het gedicht van Huygens op zijn buiten 'Hofwyck' het proportiebeginsel weer gewaardeerd. Met andere woorden; het gaat de auteur er dus niet om een historische ontwikkeling van tuin- en buitenarchitectuur rond Amsterdam te beschrijven. Voor hem zijn het de tekens die het doen. Het duidelijkst komt dat tot uiting, wanneer de algemene beschrijving van de rond de stad aanwezige buitens aan de hand van gedrukte contemporaine plaatwerken én reeds genoemde negentiende-eeuwse verslagen is afgerond. Deze buitenplaatscultuur kwam niet aan zijn eind door de rampzalige economische toestand gedurende en na de Napoleontische tijd, die bewerkstelligde dat afbraak en verkoop van stenen goedkoper was dan onderhoud, zoals historische publicaties duidelijk maken. Nee, volgens Glaufdemans werd het dominerende schoonheidsideaal verlaten en 'de kapitaalcrachtige initiatiefnemers van deze projecten zochten voor zichzelf een aantrekkelijker woongebied' (133). In het volgende hoofdstuk lijkt het of de auteur zich heeft bedacht, want nu volgt ook nog een historisch overzicht in vogelvlucht van de zich steeds wijzigende verhouding tussen stads- en landbewoners van de klassieke oudheid (nu vooral Rome) via de Renaissance tot de achttiende eeuw en de beginnende Romantiek.

Maar we zijn nog niet klaar. Het laatste hoofdstuk bevat een beschouwing over de opkomst van het zeventiende-eeuwse empirisme naast het cartesiaanse rationalisme. De belangrijkste stelling van Glaufdemans is hier, dat vooral de fysico-theologie van het tijdperk invloed had op de cultuur van de buitens. De tuin was immers volgens hem voor de geleerde achttiende-eeuwer letterlijk een afspiegeling van de orde in de natuur, ofwel van Gods wijsheid. Maar hij vraagt zich niet af voor hoeveel van de honderden tuinbezitters rond Amsterdam dit nu het geval zou zijn geweest en in hoeverre deze opvatting concrete invloed heeft gehad op de ontwerpen van de buitenplaatsen. En de uitlating hoe Vondel in zijn gedicht over het landschap 'het door Spinoza verkondigde panthéisme [veeleer kon ademen] dan de latere, empirische belangstelling van de fysico-theologen' (175) getuigt van de complete chronologische en ideeën-historische verwarring waarin de auteur is geraakt. Dan volgt nog een doodsklap voor de zo geroemde Nederlandse tolerantie in een zin over de tweede helft van de achttiende eeuw in de Republiek: 'Weliswaar werd er niemand voor zijn religieuze denkbeelden geëxecuteerd, maar werkelijke vrijheid van denken bestond er niet' (179). Nee, dit boek bevat zoveel onverwerkt en door elkaar geklutst geestesgoed, dat we het na lezing met een zucht van verlichting en met grote teleurstelling terzijde hebben gelegd.

E. O. G. Haitsma Mulier

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

M. Jansen, *De industriële ontwikkeling in Nederland 1800-1850* (Dissertatie Utrecht 1998, Reconstructie nationale rekeningen; Amsterdam: NEHA, 1999, 430 blz., f69,90, ISBN 90 5742 024 4).

Het onderzoek voor deze dissertatie vond plaats in het kader van het project 'reconstructie van de nationale rekeningen van Nederland 1800-1940', dat in de jaren negentig door Jan Luiten van Zanden aan de Vrije Universiteit werd aangevangen en later aan de Universiteit Utrecht werd voortgezet. Inmiddels is een reeks dissertaties, artikelen, working papers en syntheses in het kader van dit project verschenen. Alleen al vanwege het wetenschappelijke productievolume moet worden gesproken van één van de meest succesvolle programmatisch opgezette historische onderzoeksprojecten van de laatste jaren. Het hele project, en dit boek in het bijzonder, kan worden gezien als een gevolg van de knuppel die twee toen nog jonge aan de VU verbonden historici, Richard Griffiths en Jan de Meere, in het begin van de jaren tachtig in het economisch-historische hoenderhok gooiden. In diverse polemische publicaties werd het beeld van het stagnerende en lethargische economische leven in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw ter discussie gesteld. Waar de discussie tot dan toe was gegaan over de oorzaken van de economische stagnatie —'omstandigheden' versus 'psychische factoren' —, werd nu de *communis opinio* zelf bestreden: er was wel degelijk economische groei en ondernemersinitiatief; Nederland was niet 'achterlijk', maar 'anders'; er zou zelfs sprake zijn geweest van enige moderne industrialisatie; en met de levensstandaard in die tijd viel het ook wel mee. Veel meer dan een prikkelende hypothese kon deze kritiek echter niet zijn, omdat er geen kwantitatieve gegevens beschikbaar waren over de nationale economische prestaties. Alleen door een reconstructie van het nationale inkomen en het nationaal product (de twee zijden van de nationale rekeningen) konden betrouwbare uitspraken over groei of stagnatie — en mogelijke verklaringen daarvoor— worden gedaan, zo beargumenteerden Griffiths en De Meere. Uiteindelijk resulteerde dit in het pionierproject waaraan Jan Luiten van Zanden leiding ging geven en dat in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen werd uitgebouwd tot één van de onderzoekthema's van het N. W. Posthumus instituut, de nationale onderzoeksschool voor economische en sociale geschiedenis.

In zijn dissertatie heeft Jansen zich in alle opzichten dienstbaar gemaakt aan het grote nationale-rekeningen project van zijn promotor, zozeer zelfs dat het boek nauwelijks als afzonderlijke publicatie te lezen en te beoordelen valt. Het boek is in zekere zin te beschouwen als een zeer dikke bijlage bij al verschenen en nog te verschijnen syntheses van het project. Zoals de titel van het project aangeeft, gaat het in de eerste plaats om de reconstructie van rekeningen, uiteraard met het doel om tot een betrouwbaarder interpretatie te komen, maar het verzamelen van gegevens en het ordenen daarvan in het raamwerk van de nationale rekeningen was het hoofddoel. De nadruk in het boek ligt dan ook ten eerste: op het verzamelen van cijfers over productievolumes, productiewaarden, prijzen en werkgelegenheid in een aantal industriële bedrijfstakken die bepalend worden geacht voor de industriële ontwikkeling van Nederland tussen 1800 en 1850, ten tweede: op de herleiding van dat soort cijfers waar die ontbreken door omrekeningen en extrapolaties uit indirecte of partiële gegevens en ten derde: op aan deze cijfers uitgevoerde bewerkingen om ze in het keurslijf van de nationale rekeningen te krijgen (daarin gelden immers alleen de toegevoegde waarden).

Dit alles gaat gepaard met uitgebreide methodologische verantwoordingen. Men moet hier-